

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЛІНГВОПСИХОМЕНТАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

[Рецензія на монографію: Сазонова Я.Ю. Феномен страху в текстах жакхів української й англомовної літератур: лінгвопрагматичні аспекти. Харків : ХІФТ, 2018. 344 с.]

З-поміж пріоритетних тенденцій, якими позначене мовознавство сьогодення, чільне місце посідають ті, що скеровані на дослідження комунікації як лінгвопсихоментального процесу. Специфіка вивчення процесу відбиття емоцій у мовленні (феномену страху) вимагає урахування багатьох чинників – філософського, психологічного, культурологічного, історичного та інших, що й було зроблено під радикалом феноменології як загальнофілософського розуміння проблеми й лінгвістичної прагматики як теоретико-методологічної бази.

Засадицим принципом дослідження є те, що текст жакхів – це не лише текст у вузькофілологічному сенсі, не лише канал комунікації автора та читача, а й зразок широкого культурного явища під назвою «дискурс жакхів». Каналами такої комунікації є фільми, мультфільми, картини, комікси, свята й пов'язані з ними заходи, мода, індустрія легкої промисловості, що матеріально їх забезпечує, музика тощо. Онтологія дискурсу жакхів стає зрозумілішою й структурованішою, якщо лінгвопрагматичний аналіз текстів спирається на розвідки психологів, філософів та культурологів. У Розділі I – «Страх як міждисциплінарне поняття. Загальнотеоретичні положення» – обґрунтовано ключові елементи феномену страху (суб'єкт, причина, наслідки), які мають відбиття в текстотворенні двома мовами. Спираючись на семіотичну сутність пристрастей, Ярослава Сазонова уточнює поняття суб'єкта й реципієнта пристрасті, обґрунтовує їхню роль у конституюванні дискурсу жакхів, робить кваліфікований огляд літературознавчих і мовознавчих праць, дотичних до вивчення феномену страху й суміжних проблем. У монографії досить послідовно схарактеризовано страх як явище психології, філософії, філології (під кутом зору лінгвістичних і літературознавчих студій). Щодо мовознавчої сутності страху, то її різновекторно проінтерпретовано в працях представників концептології, лексикології, семасіології й граматичної семантики. Заслуга авторки монографії полягає насамперед у тому, що вона аналізує не причину страху й суб'єкт, який її породив, а намагається «відокремити причинно-наслідкові відношення суб'єктів від атрибутів джерела страху» й пересвідчити в тому, що «лише спостереження за міфічною зловмисною істотою не може бути причиною страху» [с.67]. Не зайвим буде навести й такий фундаментальний висновок авторки рецензованої праці: «Вивчення вербалізації феномену страху довело, що загальне домінує над специфічним, а універсальне над національним. Структура поняття «страх» <...> членована й незамкнена, що дозволяє говорити про комбінаторику й поєднання смислів. Базових членів у цій структурі три – суб'єкт, страх і причина страху – подія. Поле страху не обмежується у вираженні лексемами, словосполученнями чи фразеологічними одиницями, а може бути експліковане реченнями й цілими текстами, де (і тут думки різняться) або впливає на структуру тексту, або мовець обирає ті патерни, що вже існують у мові» [с.70].

Розділ II – «Теоретичні й методологічні засади дослідження суб'єктності як основи творення й сприйняття текстів жахів» – містить увесь методологічний ресурс дослідження і власний термінологічний апарат його. Доведено, зокрема, що вигаданий світ дискурсу жахів має специфіку, яка дає ваговиті підстави твердити про особливості його текстового експлікування засобами двох мов. Удокладнено з'ясовано також специфіку референції суб'єктів страху в текстах жахів двома мовами, сутність і оречевлення якої впливає на текстову архітектоніку. Унікальна референція суб'єктів дискурсу жахів слугує засобом маркування джерела й реципієнта страху, вербалізованих уже відповідно до культурних норм і традицій та системних особливостей мов, якими вони написані. За, на наш погляд, прогресивною методикою ідентифіковано універсальні й унікальні риси в текстах жахів англійською та українською мовами. Цілком логічно акцент зроблено на тому, що референція також створює «символічну систему версії світу», де джерело й реципієнт страху – основні складники «страшної» онтології. Ідеологія вигаданого світу, про який ідеться, – це базовий комунікативний смисл «страх», інтенційно закладений автором. У роботі визначено перелік варіацій базового комунікативного смислу «страх» на основі лінгвопрагматичного аналізу текстів дискурсу жахів української та англомовної лінгвокультур. Атрибути й предикати, які здійснюють референцію кожного з виділених типів, допомагають текстосприйняттю, адже спираються на спільний універсальний досвід автора й читача в переживанні страшно-го. Універсальність референції, специфічної для текстів жахів різними мовами, уможлиблює комунікацію адресанта й адресата як представників різних культур. Специфічна для текстів дискурсу жахів референція – це основа і сюжетної побудови тексту, і розгортання пристрасті в ньому. Механізмами цих процесів, переконливо доводить автор, є імітація кореферентних ланцюжків і консолідувальна / розконсолідувальна референція.

У Розділі III – «Конвенційні відношення суб'єктів у типології текстів жахів» – й IV – «Вираження комунікативного смислу «страх» у текстах із неконвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями» – розкрита каузально-наслідкова відповідність текстів (конвенційних і неконвенційних) типові суб'єкта-джерела страху та засобам його вербалізації англійською й українською мовами. Кожний із типів текстів відрізняється стратегіями побудови комунікативного смислу «страх», основним з яких, на переконання автора, стає апіорність / апостеріорність смислу. Конвенційність текстів забазована на соціокультурному підґрунті уявлення про втілення зла в міфічних зловмисних істотах. Християноцентричний культурний шар дає підстави виокремлювати спільні уявлення про відношення суб'єкта-реципієнта й суб'єкта-джерела страху, які передбачено, прогнозовано відповідно до апіорних рис останнього. Вербалізація реципієнта, що втілює джерело страху, та його атрибутів і характерних предикатів дозволяє читачеві передбачити творення тексту й очікувати на відповідний розвиток суб'єкт-суб'єктних відношень у вигаданому світі дискурсу жахів. Суб'єктність неконвенційних текстів заснована винятково на інтенційності авторського задуму. Як позитивне слід виділити те, що в роботі виявлено регулярну експлуатацію чинних у конвенційних текстах жахів варіацій комунікативного смислу «страх» шляхом використання основних типів суб'єкта-джерела страху – привид, монстр, Антихрист. Універсальною характеристикою неконвенційних текстів жахів автор виправдано вважає ідеологічний складник референції джерела страху – нездатність

суб'єкта до ідентифікації відповідно до онтології «свого» світу, який створює онтологічні лакуни й послідовно віддзеркалюється у специфіці вербалізації цих суб'єктів. Неідентифікованість суб'єкта-джерела страху впливає на будову тексту, оскільки здебільшого експліцитно фіксує онтологічну лакуну, яка спочатку вказує на недомовлене й неідентифіковане джерело страху, а вже потім «цементує» текст навколо цієї лакуни, утворюючи референційні ланцюжки й комплексну референцію. Текстовий матеріал двома мовами сприяв виокремленню таких засобів вербалізації суб'єкта-джерела страху для часткового або формального заповнення цих лакун: 1) лексична одиниця монстр/*monster* та її синоніми; 2) мовні засоби загальної семантики; 3) лексеми з нейтральною конотацією (умовно ідентифіковане джерело страху). Особливості будови неконвенційних текстів засновані на механізмі інтенційного структурування онтологічних лакун у процесі референції джерела страху. Заповнення цих лакун створює пристрасну основу тексту, за якої комунікація автора й читача здійснюється в руслі поступового переконання, що суб'єкт страшний. Згодом ця впевненість одержує своє ословеснене підживлення.

Концепція роботи, її теоретичні положення й висновки спираються на значний за обсягом мовний матеріал українською та англійською мовами. Це промовисто засвідчує, що перед нами цікаве дослідження, яке неодмінно знайде своїх користувачів.

Отримано: 20.09.2018 р.